

Antoni Girault, *Remei e memorial per a preservar-se i curar de la pesta (1587)*, Francesc Cremades (transcripció, introducció i glossari) i Joan Veny (estudi lingüístic), col·lecció «Scripta», Barcelona, Universitat de Barcelona / Ministerio de Economía y Competitividad / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017, 182 p., ISBN: 978-84-9883-994-4

Aquest petit, però excel·lent i interessant llibre, consta de quatre apartats: *a*) la introducció, de F. Cremades (p. 9-28) amb una bibliografia, *b*) l'estudi lingüístic, de J. Veny (p. 31-49), també amb una bibliografia, *c*) l'edició del text (p. 51-144) i *d*) un glossari aplegat per F. Cremades (p. 145-182). És interessant també d'assenyalar la reproducció fotogràfica d'algunes pàgines de l'original de 1587 imprès a Perpinyà.

A la introducció, F. Cremades ens explica la tradicional relació entre metges occitans i catalans, i com l'autor d'aquesta breu obra dedicada a la cura de la pesta (una altra obra més!) és un metge occità que escriu en català, fet que posa en evidència l'estreta relació entre les dues llengües. Tot i que durant el Renaixement la llengua de la medicina era bàsicament el llatí, el nostre autor continua la tradició medieval d'escriure en català, probablement per l'eco que venia dels segles anteriors en què el català fou una llengua a què es van traduir, i fins i tot redactar directament, algunes obres. Girault tenia la intenció de redactar el seu tractat en llatí, tal com s'anava imposant durant aquest període de temps, però va canviar de parer i ho feu en català perquè volia ser útil als lectors que no es podien aprofitar d'un text llatí, malgrat admetre no ser «pràtiche o hàbil en esta vostra llengua». Cremades insisteix en la importància de l'obra, que va donar seguidors en temps posteriors, entre altres qüestions que ens exposa l'autor de la introducció. Finalment, hi ha una molt interessant bibliografia per al qui tinga interès en aquest àmbit de la ciència en català durant els temps pretèrits, més un breu paràgraf en què s'indica els criteris de transcripció de l'obra.

Entre les pàgines 31-49, Joan Veny analitza lingüísticament el text de Girault, i ho fa en diversos apartats, començant pels arcaïsmes catalans fonètics i morfològics

del text, seguit de les formes diatòpiques rosselloneses i de les noves unitats lèxiques aparegudes en l'obra. Alguns casos d'arcaïsmes fonètics i morfològics són: *raels/rahels*, *vuy*, *jubi*, *pler*, *pràtiga*, *thesor*, *sua* (< *seva*), *volrie*, *porà*, *aygua calent*, *salsa verd*, etc.; en el lèxic, el text documenta l'arcaïsmes *nunca*, o potser fora millor dir-ne llatanisme, *atart*, etc. i entre els anomenats cultismes per Veny hi ha *fluvis* 'riu' o *lacusta* 'llagosta', el primer dels quals es documenta als *Diàlegs* de sant Gregori i a l'obra anomenada *Lo pecador remut*, de Felip de Malla, que és plena de llatinismes; per al segon cas, es tracta d'un clar llatanisme no enregistrat pels nostres diccionaris històrics. Un altre àmbit lexical que destaca Veny és el dels rossellonismes, els actuals i els pretèrits, com ara *manyans* 'cucs de seda', *panna* 'paella' o *juliana* 'bacallà'. Un altre petit apartat és l'anomenat «Noves unitats lèxiques» en què hom enregistra cultismes desconeguts pels nostres diccionaris històrics: *crassicia* 'brutor' (< llatí *crassities* 'espessor'), *interfecció* (< llatí *interfectionem* 'assassinat, 'mort') 'destrucció', etc. D'altra banda, Veny hi destaca la documentació de *basilea* 'carn de bèstia morta' pel comentari que en fa Antoni Girault, el qual el considera un mot ben català *com les basilees com diuhen en Cathalu-nyia* en relació amb la carn d'animals morts de malaltia. Les retrodatacions, segons la nomenclatura seua, aportades pel text del metge occità són destacables, *acerer*, *agrossó*, *escalfeta*, *llibret*, *ortalícia* (encara vivent en els parlars septentrionals valencians), etc. que sens dubte milloraran el coneixement de la història del nostre lèxic. Hi ha també, dins l'apartat dedicat al català, dos petits capítols en què hom estudia castellanismes (pocs) i sinònims. Finalment, Veny tracta la interferència occitana d'aquesta obra. Joan Veny, dotat d'una gran experiència en aquests tipus de temes sobre occitanismes en català, tema sobre el qual ha vingut i ha tornat diverses vegades, ha volgut deixar per al final de l'estudi la interferència occitana al «Remei e memorial» malgrat que Girault posseïa un coneixement bo de la llengua catalana. L'estudi dels occitanismes és dividit, com és habitual, en els camps de la fonètica, la morfologia, la sintaxi i el lèxic. Les espigolades a fenòmens fonètics són de diversos nivells, per exemple, pel que fa al vocalisme, tònic trobem mots amb *o* tònica que corresponen als catalans en *u*: *recors* 'recurs', *ranónculo* 'ranuncle', *gost* 'gust'. En el vocalisme àton, observem *demoni* 'dimoni', *genebrer* 'ginebre', *creatures* 'criatures', etc. a causa de les formes amb la *e* (*i* en català) pròpia de la llengua occitana, etc.

En el consonantisme, hom hi anota formes palatalitzades, com ara *familla* i *famillar*, com en occità *familha* i *familhar*, evolució fonètica popular del grup llatí -LJ- d'aquesta llengua, o la dissimilació de consonants vibrants, com ara el cas de *flagrància*, més proper a l'occità *flagrant* (i també al francès) que no al català *fragància*.

El lèxic és el camp on els occitanismes es presenten més abundants, i entre ells tenim *amendrir-se* 'minvar', *berygolas* 'classe de bolet', *blanda* 'salamandra', *gauget*

‘calèndula’, *llebrates* ‘farnaques, llebres joves’, *perdigona* ‘classe de pruna’, *saltarell* ‘llagost, llagosta’, *vermica* ‘cucs’, etc. Cal dir que molts dels occitanismes ací consignats formen part avui del rossellonès, varietat diatòpica catalana que des de sempre ha estat en contacte amb l’occità, com ja és sabut.

El glossari que ve al final de l’edició del text, recopilat per F. Cremades, és força interessant i sovint posa a l’abast del lector tot un món cultural ja oblidat, sobretot aquell que fa referència a l’aspecte curatiu a través de les plantes, els fruits, etc., usat per la medicina medieval i que apareix en molts tractats de salut o *regimina sanitatis*, com és evident. Termes com *absynthio*, *agràs*, *agrella*, *ambre*, *anet*, *anisi*, *antidotum galieni*, *aygua-ros*, *borràgens*, *bua*, *coriandre*, *dragant*, *eruca*, *espich*, *genitius*, *gingebre*, *humors*, *moschi*, *opilació*, *symphito major*, *tragaganthi*, *viperina*, etc. són molt habituals en els tractats mèdics medievals catalans.

La forma *absynthio* ‘donzell, absentà’ (*Artemisia absinthium*) presenta diverses ocurrències en els tractats mèdics medievals, per exemple sota la variant *absència* ho fa a l’*Speculum al foder* i a l’obra *De temprança per la obra*, de Guillem Salvà. Era una planta, la virtut més important de la qual i ben coneguda de totes era l’aperitiva. És un bon tònic estomacal i vermífug, entre altres virtuts. Al *Remei e memorial*, la planta apareix formant part d’unes píndoles de Rufus, a manera d’electuari, per al remei de la pesta.

Un altre terme que apareix molt sovint en els tractats mèdics medievals és *eruca*, que en el nostre text és un llatí clar. Segons Dioscòrides, és una herba diürètica i digestiva. En català medieval es documenta sota les variants amb *u-* (*uruga*) i amb *e-* (*erugua*) referida a l’herba a Arnau de Vilanova, als *Costums de Tortosa*, al *Regiment de preservació de pestilència* i al *Llibre de Sent Soví*, és a dir, al català oriental i occidental, i no apareix la forma amb *e-* (*eruga*) en aquell període cronològic. La lexicografia nostrada recull ja aquesta darrera forma al *Liber Elegantiarum* (1472), del notari valencià Joan Esteve.

Finalment, la goma anomenada *dragant* en aquesta obra, que coneix moltíssimes ocurrències en els tractats de sanitat, sobretot llatins. Al *Remei e memorial*, hi apareix com un ingredient a afegir a les pólvores creades per una sèrie de plantes per a fumigar l’escala que puja a l’habitació del malalt, amb les quals ‘podreu formar unes pastetes ab aygua-ros o naffa’ on hom afegirà una miqueta de goma dragant, tot dins les prevencions que ha de prendre el cirurgià que visiti el pestífer (‘lo pestifereat’).

De la lectura, ça i lla, de l’obra, se’n trauen molts bons aprenentatges culturals del camp de la medicina medieval, alguns del quals curiosos, i d’altres realment erronis per a la medicina actual.

La introducció de l'obra dona pas a 22 capítols, entre els quals n'hi ha que es refereixen a les causes i els senyals del temps pestilents, sobre la preservació, sobre la purgació, en alçar-se del llit i eixir al carrer, la visita del metge a casa d'un pestífer, sobre el guariment de la pesta dividit en quatre dies, com fer-la remetre, etc.

És molt curiosa la definició que dona Girault de la pesta, després de rebutjar-ne unes altres de populars, que la relacionen amb la ira de Déu, posem per cas. Apareix al final del primer capítol (p. 58). Els senyals que indiquen un temps infecte, pestilent i contagiós, segons Girault, són molt acostats a una descripció apocalíptica, amb canvis bruscs del vent, pluges, amb abandó del niu i dels ous per part dels ocells, quan la fruita és plena de cucs, quan la terra s'omple de granotes, calàpets, blandes, canilles, serpens, saltarells o locustesa, mortaldat de gossos, rates, gallines, colomins, ovelles, moltons, i quan apareixeran cometes en el cel, llamps de foc i terratrèmols («tremors de terra»), i les persones es veuen infectades de pugó, pigota, ronya, florónculs, etc., i també quan sovint apareixen monstres horribles («horrendos»), llavors és quan podem creure que l'aire és infecte, corromput i pestilent. Visió que devia causar paüra a la gent en llegir el text que en descriu els senyals.

Per a finalitzar el petit recorregut per l'obra, descriurem uns quants fenòmens de cultura mèdica sobre la visita del metge (*doctor* o *chirurgià*, segons les seues paraules) al pestífer. Per a començar, una sèrie de cerimònies, més pròpies de bruixots o fetillers, inicia l'entrada a la casa del malalt. Tal com els bruixots d'una tribu, el metge medieval, abans d'entrar a la casa del malalt, fa obrir-ne el portal i les finestres de l'habitació, i espera una estona abans d'entrar-hi. Tot seguit, fa fer un foc amb determinades plantes (romaní 'rosmary', llorer, savina, ginebre 'genebrer', pi o llenya semblant), i després fa preparar una escalfeta amb brasa viva on posarà una sèrie d'herbes i resines (encens, benjuí 'una mena de bàlsam', roses, mirra, làdan 'substància resinosa i aromàtica', estorac 'una mena de resina' i clavells) per a perfumar la casa, però també dona l'opció de fer una espècie de bolletes o pastetes, segons les seues paraules, amb la pólvora d'aquelles, amb aigua-ros o aiguanaf («naffa», segons el text) en què haurà remullat una mica de goma de tragacant («gomma dragant»), i una vegada assecades, les posa a l'escalfeta, i amb el fum corregeix el baf i la infecció de l'aire de la casa. Tota aquesta cerimònia solament és el començament de l'actuació mèdica, perquè després observem la maniobra consistent en l'encesa d'una branca o torxa de ginebre («genebrer»), que el metge sostindrà en una mà, i en l'altra haurà de sostenir flors o altres elements de bona olor per a olorar-les sovint, i amb tots els elements descrits primer i aquests d'ara, el metge haurà de caminar per tota la casa per a purificar-ne l'aire. Una vegada efectuada la passejada per tota la casa, el metge ja es trobarà en condicions d'entrar a la cambra del malalt, en nom de Déu. Una vegada ja situats al bell mig de la cambra, fa posar

l'escalfeta per a fumigar o perfumar l'aire de la cambra. A continuació, el metge s'ha d'acostar al malalt però una mica de lluny i amb alguna planta o herba olorosa a la boca per a passar a interrogar-lo respecte a la malaltia. La palpació del cor, del fetge i del front i el pols serà l'operació a fer posteriorment, apartant la cara per tal de no rebre l'alè o baf del malalt i tenint en compte que algú mantinga la branca de ginebre encesa prop del metge. La inspecció de l'orina i dels excrements és deixada al lliure albir del metge. Finalment, i en acabar la visita, ha de repetir les operacions fetes en entrar a la casa. El darrer consell que dona Girault al metge que ha acabat de passar visita al pestífer és advertir que el qui no faci totes aquestes operacions, amb l'ajuda divina, s'exposa a la no preservació de la malaltia.

Un text molt interessant que mostra tot un món ja periclitat que ens sorprèn, però vigent durant molt de temps. Una bona edició i un plaer de lectura per a totes les persones interessades en aquest aspecte de la cultura en català.

LLUÍS GIMENO BETÍ
Universitat Jaume I
llgimeno@senior.uji.es

